

Fig. 55. Nä 23. Glanshammars sn, kyrkan.
Efter O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60).

Inskriften måste ha börjat nedtill till vänster. Celsius (se fig. 55) och Liljegren återger den däremot med början upptill till höger.

Inskrift (enligt Hallman):

sihrbnr . . . taniaikutr : a . . . rystan :

5 10 15 20

Inskriften torde ha varit hårt sliten, då Hallman undersökte den vid slutet av 1720-talet. Säkerligen är den också på flera punkter oriktigt läst. Teckningen ger vid handen, att stenen delvis hade varit dold av muren. Man kan förmoda, att omkring hälften av ristningen har legat dold eller varit bortslagen.

Efter 7 **r** är slingan (borta eller) dold under muren. Inskriften fortsätter sedan med 8 **t**, som står upptill i högra kanten. Ornamentiken företer, om man nu vågar sluta något av den ganska klumpiga teckningen, vissa likheter med fragmentet Nä 22 och Nä 26, 27. Det är, som ovan s. 75 har framhållits, mycket möjligt, att fragmentet Nä 22 utgör ett stycke av den sedan länge försvunna Nä 23. Det förefaller nämligen högst troligt att Nä 22, i likhet med Nä 23, har varit *inlagd i sakristian*. Tyvärr finns inga arkivaliska uppgifter om på vilken plats fyndet av Nä 22 gjordes, men de enda grävningsarbeten, som förekom vid restaureringen 1910–1911, utfördes tydligen vid sakristian: »1911 installerades en varmluftvärmeledning, varvid eldningsrum och värmekammare anordnades i en då uppförd tillbyggnad *på sakristians V sida*.¹ Även ett mindre arkivrum inreddes i den 1911 tillbyggda delen av sakristian» (*Sveriges kyrkor, Närke*, bd 1, h. 3, 1961, s. 400).

Inskriften kan icke rekonstrueras med hjälp av den bristfälliga läsningen. Möjligen skulle man kunna våga gissa, att i runföljden 1–7 **sihrbnr** det i runinskrifterna ganska vanliga mansnamnet *Sigbiorn* döljer sig och att inskriftens sista sex runor [**f**]rystan har utgjort det välkända namnet *Frøystæinn*. Även runföljden 8–17 skulle kunna ge anledning till djärva gissningar.

24. Glanshammars kyrka.

Pl. 11.

Litteratur: B. Waldén i: Strängnäs stift i ord och bild (1948), s. 486, Glanshammars kyrka (1960), s. 4; *Sveriges kyrkor, Närke*, bd 1, h. 3 (1961), s. 390, 391 f., 401.

Äldre avbildningar: *Sveriges kyrkor* a. a. s. 396, 397.

I tornet till Glanshammars kyrka finns i tredje våningen, dvs. den ursprungliga klockvåningen, två ornerade ekplankor inmurade, vilka båda är dekorerade med »runstensornamentik» i låg relief. I en av dessa plankor är några runor ristade.

De två plankorna är, tillsammans med andra ek- och furuplankor inlagda som täckning i de norra och södra torngluggarna. Den del av tornet, där de ornerade plankorna påträffades, tillhör enligt *Sveriges*

¹ Kursiverat av mig.

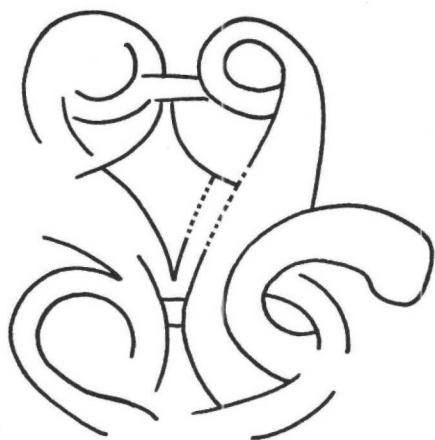

Fig. 56. Nä 24. Glanshammars sn, kyrkan. Uppritning av ornamentiken på ekplankan i norra torngluggen (efter Sveriges kyrkor).

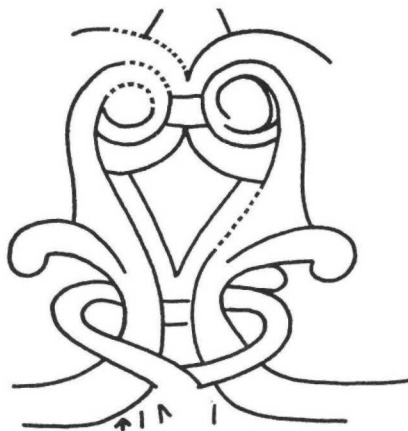

Fig. 57. Nä 24. Glanshammars sn, kyrkan. Uppritning av ornamentiken på ekplankan i södra torngluggen (efter Sveriges kyrkor).

kyrkor den nuvarande kyrkans äldsta delar. Denna romanska kyrka av vilken alltså bl. a. tornet återstår upp till och med tredje våningen »torde ha uppförts under 1100-talets senare hälft» (E. Lundberg i *Sveriges kyrkor* s. 402). Att de ornerade ekplankorna har insatts som avtäckning i gluggarna när tornet byggdes är enligt sakkunskapen alldeles uppenbart.¹ Brandspår på ekplankornas inre kant ger vid handen, att furuplankorna är insatta efter en brand i tornet, som ersättning för brunna virken.²

I *Sveriges kyrkor* lämnas följande redogörelse för plankornas läge och utseende (a. a. s. 391): »De ovannämnda plankorna, som täcka smygarna till tredje tornvåningens gluggar, utgöras dels av oskadade furuplankor, som äro inlagda närmast det inre murlivet, dels av brandskadade ekplankor, vilka äro placerade utanför furuplankorna ... I var och en av de N och S gluggarna ligger en ekplanka, som på den nedåtvända sidan är dekorerad med visserligen väderbitna, men dock fullt synliga sniderier i låg relief ... Vid en undersökning sommaren 1959, i samband med ett misslyckat försök att taga loss ekplankorna, konstaterades, att åtminstone en av dessa har en L av minst 175 à 180, och det förefaller antagligt, att samtliga äro ungefär lika långa (B 40–50, tjockl. 5). Om de ej varit längre än furuplankorna (L ca 110), hade de, om än med viss svårighet, kunnat lossas från murverket, men under förhandenvarande omständigheter hade ett alltför riskabelt ingrepp måst ske i murverket, vars skalmurar av huggna kalkstenskvadrer visade sig ha en kärna av kalkbruk med kullersten och skärv. Alternativet att såga av och avlägsna de åtkomliga partierna av plankorna övervägdes, men tanken att sålunda stympa de förmodligen i hela sin längd dekorerade plankorna förkastades. I stället gjordes genom RAÄ-s försorg avgjutningar av de båda synliga delarna av den N dekorerade plankan» ...

¹ Muntlig uppgift till mig av antikvarien Iwar Anderson vid ett gemensamt besök år 1973.

² Möjligen har detta skett vid en brand år 1696, förorsakad av ett blixtnedslag. G. J. Herdman, som var kyrkoherde i Glanshammar 1719–67 skildrar i »Liber memorialis» branden på följande sätt. »Anno 1696 annandag Pingst in emott afftonen kom ett hastigt och häftigt Stormwäder med regn, åskdunder och liungeldsblxt och wijd pass kläckan 7 samma affton itändes Glantzhammars kiörkiotorn allra öfwerst upp uthi spetsen, wijd thetsamma stillades wädet men ehuru en stoor myckenheet aff folck kom tillsamman hwilka med flijt och hastighet uthburo alt kiörkiones inrede sampt Prädikestol och Altaretafla war alt så omöjligt att hindra eldens wäldsamheet, då ingen förhoppning war öfrig utan måste hwar och en med ängslan och tårar anskåda, huru tornet icke annorledes än som ett lius alt neder åth consumerades och afbrändes. Kyrkiotaket blef också wijd detta olycksal. tilfälle afbrändt.» — År 1744 träffades tornet åter av blixten. Vid detta tillfälle »blefwo wj dock Gudi ewig ähra ej wjdare någor eld och eldskada warse» (Herdman a. a.). Se vidare *Sveriges kyrkor* a. a. (1961), s. 412 f. Herdmans »Liber memorialis» finns sedan 1972 i ULA.

Materialet är ek. På den ekplanka som ligger över södra torngluggen finns en brandskada i innerkanten, i vilken en del av ornamentiken har bränts bort. Det friliggande stycket av denna planka har en längd av 62,5 cm, en bredd av 39 cm och en tjocklek av 5 cm. Nedanför ornamentet, i plankans kant, finns fyra något skadade runor. Av den andra ornerade ekplankan, som ligger i norra torngluggen, är den friliggande delen 50 cm lång, 41 cm bred och 5 cm tjock. Båda plankorna ger vid handen att de under lång tid har varit utsatta för väder och vind.

Inskrift:

tiu i

Till läsningen: I **1 t**, som är 1 cm hög, är vänstra bistaven något ojämn och något bredare än runans övriga delar. Huvudstaven, som når ända ner till plankans kant, är kortare än normalt. Avståndet till **2 i** är 1,5 cm. Denna runa, som är 1,7 cm hög, är ej stungen. Staven korsas av en fåra i träet. Avståndet till nästa runa, **3 u**, är 1,8 cm. Denna runa är 2,6 cm hög. Bistavens utgångspunkt ligger strax nedanför huvudstavens topp. Avståndet till **4 i** är påfallande stort, 3,7 cm. I **4 i**, som är 2,4 cm hög, kan inga spår av bistavar skönjas.

Den svårt väderbitna och delvis brandskadade ornamentiken består på plankornas nu synliga delar av vackert formade koppell med palmetter.

Fig. 58. Ornerade ekplankor i Hammarby kyrka. Foto I. Anderson.

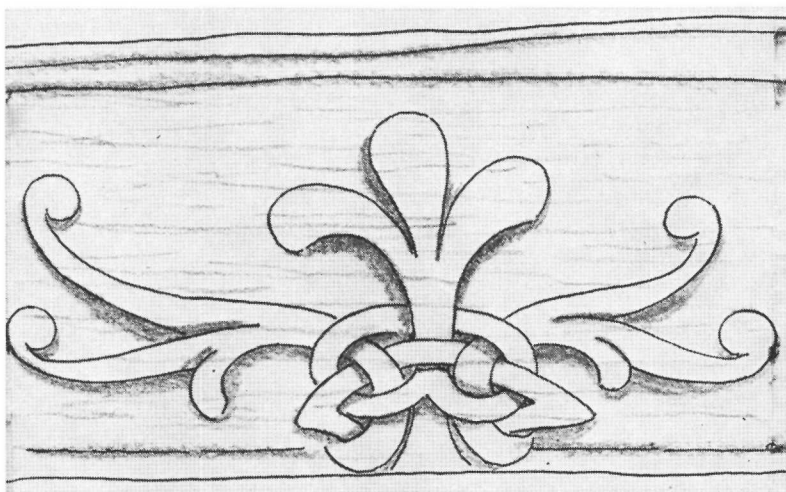

Fig. 59. Uppritning av ornamentik på en plank i Hammarby kyrka (I. Anderson).

I *Strängnäs stift* (1948) omtalar B. Waldén, att en dekorerad plankor upptäckts i Glanshammars kyrka. Han menar, att den »möjligen kan tänkas höröra från en träkista.»

I *Sveriges kyrkor* (1961) inleder E. Lundberg sin beskrivning av kyrkans byggnadshistoria på följande sätt (a. a. s. 401): »Om sannolikheten för att i Glanshammar funnits en kyrka, äldre än de äldsta delarna av den nuvarande kyrkan, vittna dels rester av en eller flera gravvårdar av det s. k. Eskilstunamonumentets typ¹ ..., dels de ... snidade ekplankorna i tornluggarna. Dekoren är i bägge fallen av vikingatida kynne och visar hän på 1000-talets senare hälft. Ekplankorna kunna vara rester av en träkyrka från denna tid.» Om denna träkyrka som mot 1100-talets slut skall ha ersatts av en stenkyrka, heter det (a. a. s. 392): »Beträffande träkyrkans konstruktion och utseende ävensom hur plankorna ursprungligen varit infogade i denna byggnad må här endast anföras att de varit anbragta horisontellt. De måste då antingen ha utgjort remstycken eller tillhört plankor i en skiftesverkskonstruktion.»

Den i låg relief skurna ornamentiken på ekplankorna i Glanshammarskyrkan är onekligen av en typ som påträffas på många runstenar, som torde tillhöra slutet av 1000-talet. En parallell i sten till dekoren på Glanshammarsplankorna anføres i *Sveriges kyrkor*, nämligen »den i stenrelief huggna palmettfris, som finnes sekundärt inmurad på S långhusmuren till Sanda kyrka på Gotland. I sin tur har denna fris lånat motiv ur en från många runstenar — bl. a. en från Hogrän i Gotlands fornsal — välbekant ornamentik.»

En ur alla synpunkter mer närliggande parallell erbjuder emellertid de vackert ornerade ekplankor som år 1954 upptäcktes vid restaureringen av Hammarby kyrka i Södermanland. Se fig. 58 och 59; jfr pl. 10. Hammarbyplankornas läge beskriver Iwar Anderson, som ledde den antikvariska undersökningen, i en rapport till Vitterhetsakademien i juni 1954: »I gluggen till långhusvinden ligger som avtäckning fyra sekundärt använda ekplankor ..., av vilka åtminstone de två undre är ornerade ... Plankorna är upplagda på underslag, som även är av ek. I norr är det sistnämnda dubbelt ... I söder är det däremot enkelt och beträffande detta virke kan tillsvidare konstateras, att det är ornerat ... Avtäckningsplankorna sträcker sig långt utanför gluggen, i vissa fall ända fram emot tornets norra och södra murhörn ... En jämförelse av tillståndet hos ytorna på de ornerade plankornas bägge sidor visar, att de dekorerade sidorna tidigare torde ha varit utåtvända ... De tvärs över plankornas längdriktning orienterade ornamenten tyder på, att plankorna ursprungligen haft horisontalläge — i ett skiftesverk (?)»

Hammarbyplankornas ornamentik, som består av koppel med palmetter, visar slående likhet med ekplankorna i Glanshammar. Att de tillhör samma tid som dessa är alldeles tydligt.

Tillsammans med Nä 21 och Nä 22 utgör Glanshammarsplankorna ett stöd för tanken, att en träkyrka har funnits vid Glanshammar innan den första stenkyrkan där byggdes. Se vidare Nä 21, ovan s. 74. »Träkyrkan» torde kunna dateras till senast omkring år 1100. Tyvärr ger den fragmentariska runinskriften ingen egentlig ledning. Alltför få runor har bevarats för att möjliggöra en tolkning.

25. Glanshammars kyrka.

Litteratur: L 1026. O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 374; E. Tuneld, Geografi öfver Konungariket Sverige (8 uppl. 1828), s. 142; C. F. Bergstedt, Reseberättelse 1844, s. 31 (ATA); Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige, bd 3 (1862), s. 66; Föreningens för Nerikes folkspråk och fornminnen verksamhet under åren 1862 och 1863, s. 19 (ATA; tryckt i ATS 1, 1864, s. 212); H. Hofberg, Nerikes gamla minnen (1868), s. 84 f., Nerikes Fornlemningar I, 1868, s. 115 (ATA; tryckt under rubriken Beskrifning öfver Örebro stad och land i: Meddelanden från Örebro läns museum, 10, 1930, s. 9); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 127; S. B. F. Jansson, Runinskrifterna i Närke (i: Från bergslag och bondebygd 1952), s. 18 f.; NIyR 4 (1957), s. 157, not 3; J. Wikberg, Glanshammars härad (1967), s. 167.

Avbildning: J. A. Hallman, teckning i ATA och i Peringskiölds Monumenta 6.

¹ Därmed åsyftar Lundberg de tre fragmentariska hällarna Nä 21–23.